

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

з дисципліни

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО
КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА КОРЕКЦІЇ»**

(для магістрів)

МАУП

Київ - 2016

Підготовлено доцентом кафедри психології *О.В. Войтенко*

Затверджено на засіданні кафедри психології (протокол № 8 від 20.04.2016 р.)

*СХВАЛЕНО ВЧЕНОЮ РАДОЮ УКРАЇНСЬКО-АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОГО
ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І САМОВРЯДУВАННЯ ІМ .Г.А.АЛІЄВА
(протокол № 9 від 29.04.2016 р.)*

Войтенко О.В. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Актуальні проблеми психологічного консультування та корекції” (для магістрів). – К.: МАУП, 20016. - с.

Методичні матеріали містять пояснювальну записку, тематичний план дисципліни, методичні вказівки щодо організації самостійної роботи, основні поняття до кожної теми, питання для самоконтролю знань, творчі завдання, теми рефератів, список літератури.

МАУП

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Методичні матеріали містять завдання для самостійної роботи студентів з дисципліни «**Актуальні проблеми психологічного консультування та корекції**», складені відповідно до програми вивчення дисципліни, вони передбачають ведення студентами опорних конспектів та словника психологічних термінів з кожної теми, підготовку відповідей на питання для самоконтролю та завдання, а також вирішення проблемних ситуацій та розв'язання творчих завдань. Самостійна робота спрямована на закріплення теоретичних знань, формування вміння застосовувати їх в аналізі конкретних психологічних ситуацій. Питання для самоконтролю допомагають студентам оволодіти ґрунтовними знаннями з психологічного консультування та корекції. Творчі завдання передбачають розвиток вмінь застосовувати набуті теоретичні знання для аналізу теоретичних і конкретних прикладних проблем з психологічного консультування та корекції.

Мета вивчення дисципліни: забезпечення професійної компетентності практичних психологів у сфері консультаційної та психокорекційної роботи.

Завдання вивчення курсу: формування у психологів-практиків умінь та навичок проведення психологічного консультування та психологічної корекції, застосовувати різні психокорекційні методики та технології.

Міждисциплінарні зв'язки. Даний курс тісно пов'язано майже з усіма попередніми дисциплінами, зокрема з загальною то віковою психологією, основами психологічного консультування.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН дисципліни

“АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА КОРЕКЦІЇ”

№	Назва змістового модуля і теми
Змістовий модуль I. Загальні проблеми психологічного консультування та психокорекції	
1.	Проблема визначення понять психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапія
2.	Сучасні вимоги до особистості та професійної підготовленості психолога
Змістовий модуль II. Психологічне консультування як форма психологічної допомоги особистості	
3.	Сучасні технології консультативної взаємодії
4.	Теоретичні напрями консультативної психології
5.	Психологічне консультування з проблем управління
6.	Психологічне консультування з проблем ринку та підприємництва
7.	Психологічне консультування у сфері освіти
8.	Психологічне консультування з проблеми сім'ї і шлюбу
9.	Психологічне консультування у політиці
Змістовий модуль III. Психокорекційна робота у різних сферах життєдіяльності	
10.	Предмет та завдання психологічної корекції на сучасному етапі
11.	Сучасні підходи до психокорекційної роботи
12.	Психокорекційна робота у дошкільних закладах
13.	Психологічна корекція у системі освіти
14.	Психологічна корекція у медичній галузі
15.	Психокорекція дитячо-батьківських і сімейних стосунків
Разом годин : 120	

Зміст самостійної роботи з дисципліни
Змістовий модуль І. Загальні проблеми психологічного консультування та психокорекції

Тема 1. Проблема визначення понять психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапія

Психологічна допомога — основа психологічного консультування. Місце психологічного консультування та корекції у системі психологічної допомоги. Взаємозв'язок понять “психотерапія”, “психологічне консультування” та “психологічна корекція”. Основні завдання та принципи психологічного консультування та психокорекції. Індивідуальна та групова форми роботи психолога, основні випадки їх застосування. Психологічна проблема як головний компонент об'єкта праці психолога.

Мета. Надати базові поняття курсу з психологічного консультування та корекції.

Методичні вказівки. Розробкою методів і реалізацією психологічної підтримки традиційно займається практична психологія. Фахівець з психологічного консультування повинен вміти здійснювати індивідуально-психологічний підхід до конкретного клієнта, знати психологічні особливості різних соціальних категорій. Тому вивчення пізнавальної, емоційної, вольової, комунікативної сфер допомагає у діагностичній, корекційній та профілактичній роботі з цими категоріями населення, допомагає надавати психологічну допомогу. Для опанування даної теми необхідно засвоїти основні категорії психологічного консультування та психокорекції - загальне поняття про сучасну практичну психологію як застосування психологічних концепцій для дослідження особистості та для формування стратегій практичної допомоги.

Словникова робота. Психологічна проблема, психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапія, індивідуальна та групова психологічна корекція, функції практичної психології, завдання практичної психології,

Питання для самоконтролю.

1. Що входить до поняття про психологічну допомогу?
2. За яких умов виникає психокорекційна ситуація?
3. Яка мета психологічного консультування?
4. В чому полягає принцип єдності діагностики та корекції?
5. В чому полягає принцип нормативності розвитку?

Творчі завдання:

Завдання 1. Анотування літератури:

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию. - Екатеринбург: Деловая книга, 2001. - 318 с.
2. Абрамова Г. С. Практическая психология: Учебник для студентов вузов. - издание 8-е перераб. и допол. - М.: Академический Проект; Трикста 2005. - 496 с.
3. Основи практичної психології: Підручник / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелєва. – 2-е вид., стер. – К.: Либідь, 2001. – 536 с.

Завдання 2. Вірно чи ні:

1. Результативність консультативної допомоги розглядається як розв'язання клієнтом своїх психологічних проблем;
2. Ідентифікація психологічних проблем – процес виявлення психологом того, які психологічні проблеми має людина, які дійсні причини та механізми лежать в основі її психологічних труднощів.

Завдання 3. Продовжить визначення:

1. Критерієм ефективності психологічного консультування є ...

2. Специфіка групової корекції полягає ...
3. Психотерапія – це...

Тема рефератів.

1. Психокорекційна ситуація.
2. Принцип єдності діагностики та корекції.
3. Принцип нормативності розвитку.
4. Цілі та завдання психокорекційної роботи.
5. Вимоги до психолога-консультанта

Література [4, 7, 8, 15, 18]

Тема 2. Сучасні вимоги до особистості та професійної підготовленості психолога

Вимоги до особистості психолога-практика. Психограма та професіограма психолога-практика. Умови успішності професійної діяльності психолога: теоретичний аспект, практичний аспект, особистісні якості. Етичні норми у роботі психолога. Вплив професійної діяльності на особистість консультанта. Феномен емоційного вигорання: причини, симптоми, профілактика.

Мета: забезпечити засвоєння критеріїв, показників та факторів результативності практичного психолога в системі консультативної роботи та психокорекції.

Методичні вказівки. Професійна підготовка фахівця із консультативної роботи та психокорекції ґрунтується на кваліфікаційних вимогах, що поєднують у собі сукупність професійних вимог, характеристик, показників, цінностей, ролей, функцій тощо. Фахівець із консультативної роботи — це особа, яка має необхідні інтелектуальні, моральні, особистісні якості для виконання професійної діяльності, основою якої є компетентність і професіоналізм. В процесі опанування цією темою студентам важливо актуалізувати свої знання щодо професійних вимог до особистості, компетентності, умінь і навичок практичного психолога в системі консультативної роботи: компоненти професійної готовності; знання, уміння та навички; критерії, показники і фактори результативності практичного психолога в системі консультативної роботи та психокорекції. Також студенти повинні засвоїти критерії, за якими здійснюється проведення психологічного аналізу змісту, процесів і результатів діяльності практичного психолога в консультативній сфері. Крім того, треба звернути увагу на основи організації роботи практичного психолога в консультативній сфері.

Словникова робота: професійні вимоги, професійна компетентність, компоненти професійної готовності, фактори результативності, результати діяльності практичного психолога, психологічний портрет професійного розвитку, етичні засади роботи практичного психолога, стиль практичної роботи, професійно важливі риси, професійно важливі якості, психотехнологічна компетентність.

Питання для самоконтролю:

1. Виділіть компоненти професійної готовності практичного психолога в консультативній роботі.
2. Назвіть критерії, показники та фактори результативності практичного психолога в системі консультативної роботи.
3. Які знання, уміння та навички необхідні практичному психологу в консультативній роботі та психокорекції?
4. Етичні засади роботи практичного психолога в системі консультативної роботи.
5. Основи організації роботи практичного психолога в консультативній сфері.
6. Назвіть професійно важливі риси та професійно важливі якості практичного психолога в консультативній роботі.
7. Професійна діагностика та самодіагностика професійної придатності та корекційні заходи щодо виправлення професійних девіацій.

8. Психологічна корекція професійного вигорання практичних психологів консультативної роботи.

Творчі завдання:

Завдання 1. Складіть психограму психолога-практика.

Психограма психолога-практика.	
Особистісні особливості	
Сенсорно-перцептивні властивості	
Особливості мислення і пам'яті	
Психомоторні властивості	
Протипоказання до діяльності	

Завдання 2. Продовжить дефініції професійно важливих та особистих якостей психолога-практика:

- автентичність – це...
- відкритість власному досвіду – це...
- розвиток самопізнання – це...
- толерантність до невизначеності – це...
- прийняття особистої відповідальності – це...
- глибина стосунків з клієнтами – це...
- постановка реалістичних цілей – це...
- професійна емпатія – це...

Завдання 3. Заповніть таблицю, використовуючи наведені характеристики:

Особисті риси практичного психолога	Особистісні якості практичного психолога	Професійно важливі якості практичного психолога	Необхідні професійні навички практичного психолога

Концентрація на клієнті, бажання й здатність йому допомогти; відкритість до відмінного від власних поглядів і суджень, гнучкість і терпимість; сприйнятливість, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту; ентузіазм і оптимізм, віра в здатності клієнтів до зміни й розвитку; урівноваженість, терпимість до фрустрації й невизначеності, високий рівень саморегуляції; упевненість у собі, позитивне самовідношення, адекватна самооцінка, усвідомлення власних конфліктних областей, потреб, мотивів; багата уява, інтуїція; високий рівень інтелекту; широта соціального бачення, загальна культура й культура мови, доброзичливість, ерудованість, тактовність, чарівність, здатність до прийняття особистості й обстежуваного, подолання особистісних проблем і емпатія, повага, щирість, конгруентність, автентичність, уміння спостерігати, уміння слухати й вести психодіагностичну бесіду, уміння організувати експеримент чи дослідження.

Теми рефератів:

1. Особистість практичного психолога в системі консультативної роботи.
2. Етичні засади роботи практичного психолога в системі консультативної роботи.
3. Професійно важливі риси та професійно важливі якості практичного психолога в консультативній роботі.
4. Психологічна корекція професійного вигорання практичних психологів.
5. Прогноз та оцінка ефективності діяльності практичного психолога в системі консультативної роботи.

Література [4, 7, 8, 15, 18]

Змістовий модуль II . Психологічне консультування як форма психологічної допомоги особистості

Тема 3. Сучасні технології консультативної взаємодії

Консультативний контакт. Терапевтичний клімат, його фізичні та емоційні компоненти. Особливості підтримання терапевтичного клімату. Перенос і контрперенос у консультуванні. Основні етапи психологічного консультування: підготовка; перша зустріч; ознайомлення із проблемою; входження у ситуацію психологічної допомоги; психологічне обстеження (діагностування) особистості або групи чи організації; планування дій (розробка стратегій консультативної допомоги); реалізація психологічної допомоги; завершення консультативної допомоги.

Мета: сформулювати уявлення про основні техніки консультативної взаємодії.

Методичні вказівки. Психологічний вплив на особистість в консультативній роботі здійснюється відповідно до того, якого напрямку теоретичної і практичної психології дотримується психолог, які його досвід роботи і професійна підготовленість. Використання різноманітних психологічних прийомів і технік розподіляється на два основних методологічних принципи: директивний — розвиток допомагаючих стратегій, які засновані на лікуванні, і в цьому випадку клієнт є пасивним споживачем психотерапії, і недирективний, в основі якого — сприяння самоактуалізації особистості, здатності підтримувати себе самого, розвиток незалежності. Студенти повинні чітко засвоїти поняття, зміст та специфіку підходів психологічної практики в консультативній роботі. Особливу увагу слід звернути на сучасні технології консультативної взаємодії.

Словникова робота: скарга, запит, консультативна гіпотеза, терапевтичний клімат, психодіагностика.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте систему принципів практичної психології в консультативній сфері.
2. Стратегії, методи та принципи формування здорового способу психічного життя особистості.
3. Основні етапи процесу психологічного консультування.
4. Технологія першої консультативної зустрічі.
5. Робота з проблемою клієнта

Творчі завдання:

Завдання 1. Визначте помилку в роботі психолога у наступній ситуації:

Мати: «Я прийшла до Вас порадитися. У мене дуже складне становище - син почав погано вчитися у школі, вчителі скаржаться, що в нього дуже слабкі знання. Можливо, це пов'язано зі станом його здоров'я? У дитинстві він часто хворів, а недавно їздив у санаторій і тепер зовсім відстав».

Психолог: «Так, слабе здоров'я дуже часто визначає неуспішність у навчанні. Вам треба зайнятися загартовуванням сина, частіше бути з ним на свіжому повітрі, записати його у спортивну секцію».

Завдання 2. Продовжить визначення:

- скарга клієнта
- запит
- консультативна гіпотеза
- психологічний анамнез
- конфронтація
- перенос
- опір консультуванню
- психологічний діагноз
- вербалізація проблеми
- інтерпретація

Завдання 3. Спробуйте виразити співчуття і підтримку клієнту в наступній ситуації:

Маша щойно дізналася, що її мама і тато збираються розлучитися. Вони сказали їй, що деякий час вона буде жити у тітки Каті, поки все владнається. Маша плаче, розповідаючи вам про це.

Теми рефератів:

1. Техніки консультування у біхевіоризмі.
2. Зміст професійної компетентності психолога-консультанта.
3. Основні прийоми надання психологічної допомоги у психоаналізі.
4. Характеристика консультативного процесу у руслі когнітивізму.
5. Характеристика консультативного процесу у руслі гештальттерапії.

Література [4, 5, 7, 15, 23]

Тема 4. Теоретичні напрями консультативної психології

Психодинамічний напрям у консультуванні, його теоретичні основи. Поняття про захисні механізми психіки. Концепції З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера та неофрейдистів. Консультативний процес і психотехніка психодинамічного напрямку. Біхевіористський напрям і необіхевіоризм у консультуванні. Основні поняття та техніки. Когнітивний напрям у консультуванні: основні поняття і техніки. Екзистенційний підхід у консультуванні. Гуманістичне та клієнтцентроване консультування. Гештальттерапія Ф. Перлза.

Мета: сформувати уявлення про основні напрями психологічної допомоги

Методичні вказівки. Психологічний вплив на особистість в консультативній роботі здійснюється відповідно до того, якого напрямку теоретичної і практичної психології дотримується соціальний працівник, які його досвід роботи і професійна підготовленість. Студенти повинні чітко засвоїти поняття, зміст та специфіку різних теоретичних підходів психологічної практики в консультативній роботі. Особливу увагу слід звернути на особливості психодинамічного напрямку, біхевіористського напрямку, когнітивного напрямку, гуманістичного напрямку.

Словникова робота. Директивний підхід, недирективний підхід, захисний механізм, раціоналізація, інтелектуалізація, витіснення, перенесення, комплекс неповноцінності, позитивне підкріплення, конгруентність, автентичність.

Питання для самоконтролю:

1. Надайте характеристику захисних механізмів особистості у психоаналітичному напрямі.
2. Основні прийоми надання психологічної допомоги у психоаналізі.

3. Когнітивне консультування А. Бека.
4. АВС- терапія А. Елліса.
5. Раціонально-емотивна терапія (РЕТ) А. Елліса.
6. Основні поняття індивідуальної психології А. Адлера.
7. Гуманістичний напрям у психологічному консультуванні.
8. Клієнт-центрований підхід у консультуванні К. Роджерса.

Творчі завдання:

Завдання 1. Заповніть таблицю:

Напрямок	Основні теоретичні принципи	Цілі консультування
Психоаналітичний напрямок		
Адлеріанський напрямок		
Терапія поведінкою		
Раціонально-емоційна терапія (А. Ellis)		
Клієнт-орієнтована терапія (С. Rogers)		
Екзистенційна терапія		

Завдання 2. Сформулюйте рекомендації щодо виправлення та запобігання найбільш поширених помилок психолога-початківця:

- подолання напруги і невпевненості у собі;
- намагання бути довершеним;
- надія на швидкі результати;
- «розчинення» в проблемах клієнтів;
- надання порад і сприяння поспішливим рішенням;
- моралізація і повчання.

Завдання 3. Порівняйте два підходи у консультаційній практиці

Критерії порівняння	Діагностичний підхід	Функціональний підхід
Психологічні теорії		
Особистість клієнта		
Особистість соціального працівника		
Мета роботи		
Основні теоретичні положення		
Зміст процесу допомоги		
Методи і техніки		

Теми рефератів:

1. Основні сфери застосування процесу психологічного консультування та їх особливості.
2. Основні поняття психоаналізу З. Фрейда.
3. Застосування принципу конфіденційності у процесі психологічного консультування.
4. Критерії оцінки діяльності практичного психолога.

Література [10,15, 18, 22, 24,28, 30, 39]

Тема 5. Психологічне консультування з проблем управління

Сутність консультування в сфері управління. Процес кадрового консультування та його етапи. Психологічне консультування з проблем формування (чи оптимізації) сприятливого соціально-психологічного клімату в організації. Надання психологічної допомоги менеджеру з метою підвищення його психологічної компетентності; згуртування колективу; забезпечення ціннісно-орієнтаційної єдності (ЦОЕ). Психологічне консультування з проблем добору кадрів. Діагностування персоналу, формування рекомендацій з підбору кадрів у відповідності зі специфікою професії. Психологічне консультування менеджерів з проблем оптимізації ділового спілкування та розвитку комунікативних і організаторських здібностей співробітників. Застосування групових методів психологічної допомоги в організаціях. Психологічне консультування з проблем попередження та вирішення конфліктів. Соціально-психологічний аналіз конфліктів, формулювання рекомендацій, посередництво у конфліктах.

Мета: сформувати уявлення про специфіку психологічної роботи у сфері управління.

Методичні вказівки. У даний час знання психологічних аспектів проблематики керівництва, критеріїв та факторів, що впливають на ефективність діяльності трудового колективу, стає обов'язковим компонентом професійної діяльності керівників будь-якої ланки. В ході опанування даної теми студенти мають засвоїти специфіку психологічної роботи з менеджерами підприємств. Студенти повинні вміти виділяти особливості здійснення психологічного консультування керівників з питань формування позитивного СПК колективу, підбору кадрів, оптимізації ділової взаємодії, попередження та розв'язання конфліктів.

Словникова робота. Соціально-психологічний клімат, ділове спілкування, психологічна сумісність, згуртованість, групова динаміка, конформізм, конфліктна ситуація, конфлікт, медіація.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте сутність консультування в сфері управління.
2. Процес кадрового консультування та його етапи.
3. Психологічне консультування з проблем формування (чи оптимізації) сприятливого соціально-психологічного клімату в організації.
4. Психологічне консультування менеджерів з проблем оптимізації ділового спілкування
5. Соціально-психологічний аналіз конфліктів, формулювання рекомендацій, посередництво у конфліктах.

Творчі завдання:

Завдання 1. Анотування літератури:

1. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ у спеціальність. Навчальний посібник. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 256с.

2. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 2002. – 1024 с.
3. Светлов В. А. Конфликт: модели, решения, менеджмент. – СПб.: Питер, 2005. – 540 с.

Завдання 2. Вірно чи ні:

1. Соціально-психологічний клімат трудового колективу залежить від стилю керівництва.
2. Ефективність розв'язання міжособистісних конфліктів в організації залежить від етапу розвитку конфлікту.

Завдання 3. Продовжить визначення:

- Коучинг – це...
- Консалтинг – це...
- Психологічна сумісність - це...
- Конформізм – це...
- Медіація – це...

Теми рефератів:

1. Сутність консультування в сфері управління.
2. Процес кадрового консультування та його етапи.
3. Діагностування персоналу, формування рекомендацій з підбору кадрів у відповідності зі специфікою професії.
4. Психологічне консультування з проблем попередження та вирішення конфліктів.

Література [4, 23, 30, 35, 37,46]

Тема 6. Психологічне консультування з проблем ринку та підприємництва

Психологічний аналіз маркетингу як комплексної системи організації виробництва та збуту продукції, що орієнтована на задоволення потреб конкретних споживачів. Збирання психологічної інформації про клієнтів. Психологічне консультування у сфері реклами. Функції психолога у забезпеченні рекламної кампанії. Застосування знань з психології у сфері консультування з питань реклами. Участь психолога у процесі підготовки реклами. Технологія застосування фокус-груп у рекламному бізнесі.

Мета: сформувати уявлення про специфіку психологічної роботи у сфері підприємництва.

Методичні вказівки. Рекламу в психології завжди розглядали як цілеспрямований вплив на психіку людини з метою визвати в ній вольову готовність купити товар, який рекламують. Таким чином, реклама тісно пов'язана з пізнавальною діяльністю, тому вона базується на даних психології як науки, що досліджує та встановлює закони пізнання і мислення. Якщо головним завданням комерційної реклами є спонукання до купівлі, то завданням психолога-консультанта з питань реклами та збуту товарів є вивчення людини як споживача з метою розробки засобів наступного психологічного впливу, розробка практичних рекомендацій зі здійснення збуту товарів і організації рекламних заходів в бізнесі. Отже, студенти повинні вміти виділяти особливості здійснення психологічного консультування в сфері реклами та підприємництва.

Словникова робота. Реклама, психологічний вплив, форми психологічного впливу в рекламі, поведінка споживача, фокус-група.

Питання для самоконтролю:

1. Рекламна діяльність як явище економіки, психології, культури.
2. Розкрийте психологічну сутність, мету і завдання реклами.
3. Охарактеризуйте засоби психологічного впливу в рекламі.
4. Психічні процеси в умовах рекламних комунікацій.
5. Психолінгвістика рекламного тексту.
6. Розкрийте сутність консультування у сфері підприємництва і реклами.

Творчі завдання:

Завдання 1. Заповніть таблицю «Засоби психологічного впливу в рекламі»

Засіб психологічного впливу	Характеристика	Приклад застосування

Завдання 2. Складіть словник психологічних категорій, пов'язаних зі сферою підприємництва, реклами та маркетингу: рекламні комунікації, психологічний вплив, навіювання, переконання, наслідування, ефект ореолу, механізм ідентифікації, маніпулятивні техніки, само презентація.

Завдання 3. Тест

1. Які маніпулятивні технології задіяні в заходах сейлз-промоушн?
  - 1) “Принцип дефіциту”;
  - 2) “Принцип соціального доказу”;
  - 3) “Принцип взаємного обміну”;
  - 4) Феномен капітанства.
2. Які маніпулятивні технології задіяні в рекламі холодильників Стінол: “Їх придбали вже мільйон росіян!”
  - 1) “Принцип дефіциту”;
  - 2) “Принцип соціального доказу”;
  - 3) “Принцип взаємного обміну”;
  - 4) Феномен капітанства.
3. Які маніпулятивні технології задіяні при організації акцій, наприклад: “Тільки сьогодні і тільки у нас...”
  - 1) “Принцип дефіциту”;
  - 2) “Принцип соціального доказу”;
  - 3) “Принцип взаємного обміну”;
  - 4) Феномен капітанства.
4. Основна функція заголовку рекламного повідомлення –
  - 1) зацікавити споживача;
  - 2) привернути увагу споживача;
  - 3) заставити споживача прочитати основний текст реклами;
  - 4) заставити споживача прийняти певне рішення.
5. Для того, щоб заголовок рекламного повідомлення привертав увагу споживачів, він має бути
  - 1) коротким;
  - 2) оригінальним за змістом;
  - 3) в формі питання;
  - 4) містити звертання до споживача.

Теми рефератів:

1. Позитивний та негативний вплив реклами на суспільство.
2. Проблема психологічної експертизи реклами та оцінка її ефективності.
3. Ознаки недобросовісної реклами.
4. Етичні проблеми психологічного впливу в рекламі.
5. Людина як суб'єкт рекламних комунікацій

Література [4, 23, 30, 35, 37,46]

Тема 7. Психологічне консультування у сфері освіти

Основні напрями консультативної роботи психолога у навчальних закладах: надання психологічної допомоги дітям у вирішенні проблем самовизначення, соціально-психологічної адаптації, збереження психічного здоров'я, формулювання Я-концепції, оптимізації психологічного статусу. Консультування педагогів з вирішення їх професійних проблем і розвитку педагогічних здібностей. Консультування керівників навчальних закладів з питань розв'язання конфліктних ситуацій у колективі, оптимізації соціально-психологічного клімату, поліпшення стилю керівництва та ділового спілкування. Психологічне консультування батьків з проблем оптимізації сімейного виховання, міжособистісних стосунків, взаємовідносин з дітьми, психологічної підтримки особистості дитини, оптимізації взаємодії батьків з навчально-виховним закладом з психологічних аспектів професійної орієнтації дітей. Психологічне консультування батьків з проблем профілактики важковиховуваності та правопорушень, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії. Підвищення психологічної компетентності всіх учасників навчально-виховного процесу.

Мета: сформувати уявлення про зміст консультаційної роботи в системі освіти.

Методичні вказівки. Психологічна служба в системі освіти виконує цілий ряд функцій: охороняє і захищає особистість, її права, інтереси і працю; створює умови для безпечного, комфортного творчого життя учнів; надає допомогу і підтримку її учням і вчителям, що потребують її; налагоджує взаємостосунки у колективі, перешкоджає фактам психічного насилля над особистістю; організовує соціально-психологічну і правову консультації для учнів, педагогів, шкільної адміністрації, батьків; вирішує конфліктні ситуації між учнями, школярами і педагогами, учнями і батьками; сприяє здоровому способу життя колективу і кожного його члена. В процесі опанування цієї теми студенти мають засвоїти психологічні методи дослідження закономірностей процесу виховання, розвитку і формування особистості, способів її діяльності в освітній сфері: практична психологія в дошкільних закладах; психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи; практична психологія в початковій, середній загальноосвітній та у вищій школі; практична психологія у позашкільних закладах. Особливу увагу слід звернути на проблеми становлення особистості у навчально-виховному процесі.

Словникова робота: історія психологічної служби в системі освіти, функції психологічної служби в системі освіти, предмет психологічної служби в системі освіти, завдання психологічної служби в системі освіти, закономірності процесу виховання, психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи, виховний вплив, морально-етичні принципи діяльності практичного психолога в системі освіти.

Питання для самоконтролю:

1. Складіть алгоритм проведення психолого-педагогічної експертизи готовності дитини до школи.
2. Практична психологія в початковій школі.
3. Практична психологія в середній загальноосвітній школі.
4. Практична психологія у позашкільних закладах.

5. Психологічне забезпечення роботи навчальних закладів реабілітації неповнолітніх.
6. Практична психологія у вищій школі.
7. Психологічні методи дослідження закономірностей процесу виховання, розвитку, формування особистості, способів її діяльності.
8. Назвіть причини виникнення ситуації „педагогічної занедбаності” та “безпритульності”.
9. Проблеми становлення особистості у навчально-виховному процесі: індивідуально-диференційна та вікова специфіка.
10. Психологічні технології виховного впливу.
11. Назвіть морально-етичні принципи діяльності практичного психолога в системі освіти.
12. Діагностика і корекція психологічних девіацій в роботі практичного психолога в системі освіти.
13. Психологічна робота з батьками учнів.
14. Психопрофілактика і просвітницька робота з керівництвом навчальних закладів.

Творчі завдання:

Завдання 1. Складіть порівняльну таблицю:

Показник	Фізична агресія	Словесна агресія	Непряма агресія
1. Прояви у поведінці			
2. Об'єкт			
3. Вікові особливості			
4. Гендерні відмінності			
5. Фактори формування			

Завдання 2. Продовжить визначення:

- тривожність – це...
- страхи – це...
- фобії – це...
- ворожість – це...
- агресивність – це...
- невмотивованість – це...
- завищені вимоги – це...
- провина – це...
- істеричність – це...
- obsесивність – це...
- параноя – це...
- шизоїдність – це...
- асоціальність – це...
- психосоматика – це...

Завдання 3. Визначте помилку в роботі психолога у наступній ситуації:

Мати: «Я перестала спати ночами, сняться кошмарні сни. Сусіди і знайомі говорять за мою спиною: «Це мати того хулігана».

Психолог: «Ви не повинні так болісно реагувати на те, що відбувається з сином. Все, що з ним відбувається не виходить за межі норми».

Теми рефератів:

1. Практична психологія в дошкільних закладах.
2. Психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи.
3. Практична психологія в початковій школі.
4. Практична психологія в середній загальноосвітній школі.
5. Діагностика і корекція психологічних девіацій в роботі практичного психолога в системі освіти.

Література [7, 13, 14, 17, 19, 29]

Тема 8. Психологічне консультування з проблеми сім'ї і шлюбу

Основні завдання психологічного консультування з проблем сім'ї і шлюбу. Типові проблеми шлюбу та сім'ї, що вимагають психологічного консультування: хвороба одного із членів сім'ї, конфлікти у сім'ї або сім'ї із соціальним оточенням, кризові періоди у житті сім'ї та ін. Психологічний аналіз труднощів, що виникають у сім'ї. Соціально-економічні умови способу життя та проблеми, що виникають у сім'ї. Характеристика основних етапів сімейної консультації: підготовка клієнта, зняття перешкод, укладення контракту, прояснення ситуації. Використання психологічних методик і психотехнік у психологічному консультуванні з сімейних проблем.

Мета: сформулювати уявлення про специфіку консультативної роботи з сім'ями.

Методичні вказівки. З розвитком суспільства відбуваються зміни у структурі сучасної сім'ї та взаємовідносинах між окремими її членами: зменшення стабільності, малодітність, послаблення традиційної ролі батька, трудова зайнятість жінок тощо, що певним чином змінюють взаємини між батьками та дітьми у родині. Значні зміни відбуваються у системі чоловічих та жіночих соціальних ролей у сім'ї стосовно виховання дітей. У ході опанування цієї теми важливо навчитись чітко аналізувати профілі шлюбу, типи сімейно-шлюбних стосунків і їх детермінанти та концепції і форми руйнування сім'ї. Студенти повинні засвоїти поняття психологічно благополучна і неблагополучна сім'я, а також зміст та завдання психологічного забезпечення сімейного консультування: культурно-економічне та соціально-психологічне підґрунтя кризи сім'ї як соціального інституту; типи сучасних сімей, специфіка сімейних стосунків, особливості та проблеми сімейного виховання; методи дослідження подружньої сумісності та соціально-психологічний тренінг підтримки і адаптації членів родини з метою функціонально-рольової погодженості в подружжі. Студенти мають засвоїти види консультативної допомоги сім'ї та основні моделі консультативної допомоги сім'ї.

Словникова робота: психологічно благополучна сім'я, психологічно неблагополучна сім'я, динаміка сімейно-шлюбних стосунків, психологічне підґрунтя кризи сім'ї, типи сучасних сімей, подружня сумісність, адаптованість членів родини, функціонально-рольова погодженість в подружжі, профілі шлюбу, типи сімейно-шлюбних стосунків, форми руйнування сім'ї, жертви насилля, родинне виховання, психологічна компетентність в родинному вихованні, деструктивне виховання, психічне здоров'я членів родини, неповна сім'я.

Питання для самоконтролю:

1. Психологічна практика роботи з родиною.
2. Психологія міжособистісної взаємодії в родині.
3. Психологічна компетентність як передумова психічного здоров'я членів родини.
4. Заходи профілактичної підготовки та психологічної допомоги з питань сім'ї та шлюбу.
5. Психологічно благополучна і неблагополучна сім'я.
6. Динаміка сімейно-шлюбних стосунків.
7. Концепції і форми руйнування сім'ї.
8. Види консультативної допомоги сім'ї.

9. Основні моделі консультативної допомоги сім'ї.
10. Психологічна корекція сімейних криз.
11. Психологічна реабілітація жінок та дітей, які потерпіли від насилля.
12. Форми психологічної допомоги жертвам насилля.

Творчі завдання:

Завдання 1. Спробуйте виразити співчуття і підтримку клієнту в наступній ситуації:

1. Маша щойно дізналася, що її мама і тато збираються розлучитися. Вони сказали їй, що деякий час вона буде жити у тітки Каті, поки все владнається. Маша плаче, розповідаючи вам про це.

2. Карині 13 років. Вона живе з мамою і чотирма молодшими братами. Мама підробляє в трьох місцях, щоб заробити достатньо грошей. Карина хоче стати капітаном шкільної команди вболівальників, але у неї немає часу, щоб ходити на репетиції. Після школи вона повинна сидіти з братиками. Карина спитала у вчителя, який відповідає за підготовку капітанів, що їй робити. Учитель дав їй додому відеокасети з навчальним курсом, щоб вона могла практикуватися вдома. На випробуваннях вона зайняла перше місце і була дуже щаслива! Карина забігла до вас на перерві і сказала, що вона набирає команду. Чи можете ви розділити її радість?

Завдання 2. Розробіть програму комунікативного тренінгу з оптимізації подружньої сумісності. Які методики, техніки та вправи будуть в цьому тренінгу найбільш доречними?

Завдання 3. Підготуйте тези просвітницької лекції на тему: «Національно-культурні традиції сімейного виховання в Україні».

Теми рефератів:

1. Психологічна практика роботи з родиною.
2. Психологічна реабілітація жінок-жертв насилля.
3. Попередження побутових та сімейних конфліктів.
4. Психологія консультування з приводу подружніх проблем.
5. Роль сім'ї у формуванні психологічного здоров'я особистості.

Література [1, 4, 20, 32, 36, 42, 49]

Тема 9. Психологічне консультування у політиці

Специфіка особистості політика та його ставлення до психолога-консультанта. Основні напрями діяльності психолога у сфері політики: участь у розробці та прийнятті рішень; аналіз динаміки суспільної думки та пошук впливу на настанови і настрої людей (аналіз і прогноз на основі даних інтерв'ю, телефонних опитувань, фокус-груп); оптимізація образу влади або політичної структури; створення психологічних портретів опонентів і політичних партнерів; участь у подоланні та профілактиці конфліктів; консультації щодо ведення переговорів і встановлення відносин. Проблема ефективності психологічного консультування у сфері політики.

Мета: сформувати уявлення про специфіку консультативної роботи у сфері політики

Методичні вказівки: Політична ситуація в країні зажадала сьогодні вироблення нового політичного інструментарію, наукових психологічних підходів до формування

іміджу діяча у сфері політики, до проведення політичних кампаній. Зросла роль психолога в політичній сфері. Все це призвело до необхідності розвитку політичного консультування як наукової дисципліни і появи політичних психологів як професії. Одним з головних завдань, яке дає можливість вирішити прикладна психологія в ході політичного процесу, є забезпечення кандидата в депутати інформацією про психологічні особливості аудиторії, на які спрямована його політична активність. Отже, основні завдання, які може вирішувати психолог: збір інформації для формування іміджу кандидата; вироблення головних компонентів іміджу кандидата на підставі зібраної та проаналізованої інформації та вибір цільової аудиторії; участь у складанні політичних рекламних текстів кандидата і його групи підтримки, підготовка кандидата і членів його групи підтримки до виступів, зустріч, агітаційної кампанії та інших заходів.

Словникова робота. Політична свідомість, влада, електоральна поведінка, політичний лідер, політична культура, політичний конфлікт, масовидна поведінка, політичні технології.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть особливості політичних орієнтацій громадян, їх зумовленість.
2. Чим зумовлюється вибір людиною життєвої позиції і якою є детермінація політичного вибору?
3. Основні форми політичної участі людини в політичній життєдіяльності суспільства.
4. Розкрийте зміст поняття індивідуальний стиль політичної діяльності.
5. Основні типи політичної поведінки.
6. Основні типи політичного лідерства.
7. Політична свідомість як психологічний феномен.
8. Особливості політичного мислення.
9. Громадська думка: сутність, особливості формування та прояву.

Творчі завдання:

Завдання 1. Складіть словник психологічних категорій, пов'язаних зі сферою політичної діяльності: політична свідомість, влада, електоральна поведінка, політичний лідер, політична культура, політичний конфлікт, масовидна поведінка, політичні технології.

Завдання 2. Анотування літератури:

1. Головатий М.Ф. Політична психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.Ф. Головатий. — К. : МАУП, 2006. — 400 с.
2. Имидж лидера: Психолог. пособие для политиков / Под ред. Е. В. Егоровой-Гантман. — М.: Знание, 1994. — 266 с.
3. Карамушка Л. М., Слюсаревский Н.Н. Психологические аспекты предвыборной кампании. – Черкаassy, 1990.– 426 с.

Завдання 3. Підготуйте тези просвітницької лекції на тему: «Психологічні складові стратегій передвиборної кампанії».

Теми рефератів:

1. Напрями політичного маніпулювання свідомістю.
2. Масовидна поведінка як психологічний феномен.
3. Психологічні умови попередження та розв'язання політичних конфліктів.
4. Національний характер та його формування.
5. Питання лідерства в сучасному українському суспільстві.

Література [4, 23, 30, 35, 37, 46]

Змістовий модуль III. Психокорекційна робота у різних сферах життєдіяльності

Тема 10. Предмет та завдання психологічної корекції на сучасному етапі

Основна проблематика та особливості розвитку психологічної корекції у сучасному суспільстві. Види психологічної корекції. Індивідуальна корекція: показання до застосування. Предмет, об'єкт, завдання індивідуальної психологічної корекції. Психологічні особливості індивідуальної психокорекції. Проблеми, які вирішуються за допомогою індивідуальної психологічної корекції. Специфіка групової корекції. Показання та протипоказання до застосування. Корекційна група. Правила комплектування психокорекційної групи. Історія психології груп. Процеси, характерні для психокорекційних груп. Групова динаміка. Типи груп: раціональні та афективні; центровані на керівникові або на учасникові; групи організаційного розвитку та вирішення проблем; групи підготовки керівників і навчання спілкуванню; групи особистісного зростання; терапевтичні групи. Переваги групової форми психологічної корекції. Керівництво психокорекційною групою.

Мета: Надати базові поняття з психокорекції.

Методичні вказівки. Метою психологічної корекції є наближення розвитку та поведінки суб'єкта до вікової норми. Тому завдання формується, спираючись на ті особливості порушеного розвитку, що було виявлено під час діагностичного етапу. При формулюванні завдань треба звернути увагу як на можливість дитини та її оточення, так і на чіткі ознаки успішності корекції.

При опануванні цієї теми студенти повинні засвоїти основні принципи та завдання психокорекції. Одним з найважливіших принципів коригуючої роботи є принцип **усвідомленої згоди**. Відповідальні особи, дитина та психолог мають узгодити між собою мету, завдання та особливості проведення корекційної програми. Всі учасники мають уявляти яка інформація і кому буде повідомлена. Цей принцип дозволяє психологу не створювати коаліцій з батьками проти дитини, або з дитиною проти батьків або вчителів. Принципом корекційної роботи з особами з емоційними розладами може бути **конфіденційність**: усе, що розповідає дитина психологові в ході бесіди, не може бути повідомлене педагогам і навіть батькам дитини. Винятком із цього правила можуть бути тільки ті вкрай рідкі випадки, коли ця інформація має загрозливий для життя та здоров'я оточуючих характер.

Словникова робота: індивідуальна та групова психологічна корекція, психотренінг, консультативна робота із сім'єю, консультування, психотерапія.

Питання для самоконтролю.

1. Що входить до поняття про психологічну допомогу?
2. За яких умов виникає психокорекційна ситуація?
3. В чому полягає принцип єдності діагностики та корекції?
4. Чому необхідно дослідження уваги, сенсомоторної сфери та наочно-дійового мислення у дошкільнят?
5. З чого складається дослідження психічних процесів у дітей шкільного віку?
6. В чому полягає принцип нормативності розвитку?

Творчі завдання.

- Психолог працює у психіатричній лікарні. В його обов'язки входить психодіагностика розладів психічних процесів у хворих. У вільний від цього час він проводить з ними заняття присвячені необхідності працевлаштування та самообслуговування. До якого виду практичної діяльності психолога можна віднести дані дії?
- Консультативний центр надає послуги з астрології, нумерології, корекції карми. Чи можемо ми вважати діяльність цих спеціалістів психокорекційною?
- Психолог, працюючи з обдарованими дітьми створює та проводить для них заняття з розвитку пам'яті. До якого виду практичної діяльності психолога можна віднести дані дії?

Теми рефератів.

1. Психокорекційна ситуація.
2. Принцип єдності діагностики та корекції.
3. Принцип нормативності розвитку.
4. Принципи корекції “згори вниз” та “знизу вгору”.
5. Цілі та завдання психокорекційної роботи.
6. Вимоги до психолога, який здійснює психокорекційні заходи.

Література [1, 8, 10, 14, 19]

Тема 11. Сучасні підходи до психокорекційної роботи

Неофрейдизм у практиці психологічної корекції. Застосування гуманістичного психоаналізу Е. Фромма у психологічній корекції. Характерологічний аналіз К. Хорні. Новітні теорії біхевіоризму у психологічній корекції. Рационально-емотивна теорія психологічної корекції (РЕТ) А. Елліса. АВС-теорія особистості А. Елліса та способи її застосування у психологічній корекції. Методи поведінкової корекції. Когнітивний підхід до процесу психологічної корекції. Когнітивна психокорекція А. Бека. Психосинтез Р. Ассаджіолі. Сутність та основні поняття теорії психосинтезу Р. Ассаджіолі. Сфери застосування психосинтезу Р. Ассаджіолі. Транзактний аналіз Е. Берна. Структура особистості за Е. Берном. Транзактний аналіз. Застосування транзактного аналізу у психологічній корекції.

Мета: сприяти засвоєнню теоретико-методологічних засад практичної психології в корекційній роботі

Методичні вказівки. Сенс корекційної роботи, її принципів і методів полягає в поліпшенні внутрішнього стану, покращенні пристосовності клієнта до ситуації. Тому і мета психологічної практики корекційної роботи полягає у розвитку оптимальної соціально-психологічної адаптації та реабілітації клієнта, удосконалення яких базується на вивченні загальнотеоретичних психологічних ідей та концепцій, що складають методологічну базу практичної психології в системі корекційної роботи. При вивченні даної теми та підготовці самостійних завдань студентам необхідно з'ясувати специфіку і вплив ідей основних психологічних теорій на психокорекційну практику: психодинамічного, поведінкового, екзистенційно-гуманістичного, когнітивного, постмодерністського та інших сучасних напрямків та теоретичних концепцій практичної психології.

Словникова робота: система міжгалузевих зв'язків, теоретична концепція, методологічні засади, наукова психологія, прикладна психологія, побутова психологія, психодинамічний підхід, поведінковий підхід, діяльнісний підхід, екзистенційно-

гуманістичний підхід, когнітивний підхід, постмодерністський підхід, інтегральний підхід, феноменологічний підхід, здоровий спосіб психічного життя особистості.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте особливості психодинамічного підходу у психокорекційній теорії та практиці.
2. Порівняйте поведінковий та діяльнісний підходи у практичній психології в корекційній роботі.
3. Екзистенційно-гуманістичний підхід у психокорекційній теорії та практиці.
4. Назвіть сучасні напрямки та теоретичні концепції практичної психології.
5. Історія становлення та розвитку практичної психології в корекційній роботі.
6. Розкрийте систему принципів практичної психології в корекційній сфері.
7. Стратегії, методики та принципи формування здорового способу психічного життя особистості.

Творчі завдання:

Завдання 1. Складіть порівняльну таблицю

Показник	Психоаналітична терапія	Поведінкова терапія	Когнітивно-поведінкова терапія	Гештальттерапія
1. Основні положення 2. Показання 3. Методи				

Завдання 2. Складіть словник психологічних понять: «автономія», «базальна довіра», «безумовний рефлекс», «Ід», «конфлікт», «лібідо», «модифікація поведінки», «перенесення», «принцип реальності», «самоактуалізація», «соціальне моделювання», «соціальне функціонування», «стимул», «Суперего», «умовний рефлекс».

Завдання 3. Підготуйте інформаційне повідомлення про зміст одного з періодичних психологічних видань за схемою:

- загальна характеристика, періодичність, поліграфічне втілення, місце видання;
- характеристика розділів, рубрик;
- склад авторів та редакційної комісії;
- детальна розповідь про один з поданих матеріалів.

Теми рефератів.

1. Цілі та завдання психокорекційної роботи.
2. Вимоги до психолога, який здійснює психокорекційні заходи.
3. Основні компоненти професійної готовності.
4. Особливості побудови психокорекційних програм.
5. Моделі корекції: загальна, типова, індивідуальна.

Література [8, 12, 30, 39]

Тема 12. Психокорекційна робота у дошкільних закладах

Психологічні проблеми дітей дошкільного віку: проблеми адаптації до дитячого колективу, дитячі страхи, дезадаптація. Психокорекційна робота із дошкільниками. Психологічний супровід виховного процесу у дитячому садку. Методи психологічної

корекції, що застосовуються у дошкільних закладах: ігрові методи, психогімнастика, проєктивне малювання, казкодрама, лялькотерапія, створення історій.

Мета: сформувати уявлення про зміст психокорекційної роботи у дошкільних закладах.

Методичні вказівки. Психологічна служба в дошкільних закладах виконує цілий ряд функцій: охороняє і захищає особистість дитини, її права, інтереси; створює умови для безпечного, комфортного творчого життя дітей; надає допомогу і підтримку дітям і вихователям, що потребують її; налагоджує взаємостосунки у дитячому колективі, перешкоджає фактам психічного насилля над особистістю; організовує соціально-психологічну і правову консультації для педагогів, адміністрації, батьків; вирішує конфліктні ситуації між педагогами і батьками; сприяє здоровому способу життя колективу і кожного його члена. В процесі опанування цієї теми студенти мають засвоїти психологічні методи дослідження закономірностей процесу виховання, розвитку і формування особистості, способів діяльності у виховній сфері: практична психологія в дошкільних закладах; психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи. Особливу вагу слід звернути на проблеми становлення особистості у виховному процесі.

Словникова робота: історія психологічної служби в дошкільних закладах, функції психологічної служби в дошкільних закладах, предмет психологічної служби в дошкільних закладах, завдання психологічної служби в дошкільних закладах, закономірності процесу виховання, психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи, виховний вплив, морально-етичні принципи діяльності практичного психолога дошкільних закладах.

Питання для самоконтролю:

1. Складіть алгоритм проведення психолого-педагогічної експертизи готовності дитини до школи.
2. Практична психологія в дошкільних закладах.
3. Психологічне забезпечення роботи навчальних закладів реабілітації неповнолітніх.
4. Психологічні методи дослідження закономірностей процесу виховання, розвитку, формування особистості, способів її діяльності.
5. Назвіть причини виникнення ситуації „педагогічної занедбаності”.
6. Проблеми становлення особистості у виховному процесі: індивідуально-диференційна та вікова специфіка.
7. Психологічні технології виховного впливу.
8. Назвіть морально-етичні принципи діяльності практичного психолога у дошкільних закладах.

Творчі завдання.

Завдання 1. Визначте помилку в роботі психолога у наступній ситуації:

Мати: «Останнім часом мене хвилює, що всі скаржаться на Олега. Тут якось прийшла Марія Іванівна – це наша сусідка, співробітниця чоловіка, у неї з ним дуже хороші відносини, - так вона і каже...»

Психолог (обриваючи на півслові): «Розкажіть мені, будь ласка, про відносини у вашій родині».

Завдання 2. Ознайомтесь зі скаргами батьків, та запропонуйте оптимальні, на вашу думку, методи психологічної корекції.

1. Моя дочка Оля, двох років, не засинає до першої години ночі і не дає спати не лише нам, а ї сусідам. Я намагаюся вкласти її до ліжка о десятій але потім, вона починає кричати, волати, намагатися втекти з своєї кімнати і ця бійка продовжується допоки ми всі не падаємо з ніг.

2. Моєму сину Андрію вже десять і воно згодом не проходить, а стає тільки гірше: вчителі викликають мене до школи через день. То він побився, то зірвав урок, то приніс до школи жабу. Сварив, навіть за ремінь хапався – нічого не допомагає.

3. Ваші хоч розмовляють, а моїй Клаві ще нема й восьми років, але як їй щось не подобається мовчить і дивиться! Слова не вижмеш! А якщо хтось їй не до вподоби, то вона взагалі не розмовляє з цією людиною та в її присутності.

4. Насті п'ять, і іноді я її зовсім не розумію. Вона може зчинити неймовірний галас з зовсім незначного приводу - гольфи не того кольору, чай занадто гарячий, у ліфті поганий запах.

5. Я боюся, що мій син Ілля нічого не досягне в житті. Йому вже вісім, але як тільки він стикається з найменшою проблемою, то не долає її, а поводить як дівчисько. От, наприклад, вчора він робив домашнє завдання з української мови. Показав мені зошит, і я помітив там одну помилку, наказав йому виправити. Замість зробити як слід, він порвав та викинув зошита і побіг до кімнати з плачем та галасом: „Я ніколи не навчуся писати!” Щось подібне відбувається щодня!

6. Мій Мишко не кращій! Я не знаю як йому догодити. Купила нову сорочку, а він вимагає, щоб одягнули стару. Кажу, що підемо зараз до зоопарку, а він не тільки не радіє, а й намагається уникнути прогулянки. А ремонт чи перестановка меблів взагалі виводить його з ладу на тиждень.

Теми рефератів.

1. Корекційна програма для дошкільника з порушеннями уваги.
2. Корекційна програма для дошкільника з метою розвитку мислення.
3. Казкотерапія у корекційній роботі з дошкільниками.
4. Ігрова терапія в корекційній роботі з дошкільниками.
5. Методи корекційної роботи з подолання кризи 3-х років.

Література [3, 8, 17, 30, 42, 46]

Тема 13. Психологічна корекція у системі освіти

Психологічні проблеми, що виникають у молодших школярів: адаптації до шкільного колективу, спілкування у колективі, емоційні. Психокорекційна робота у молодшій школі. Психокорекційна робота у середній школі. Психокорекційна робота у старшій школі. Методи корекційної роботи у системі освіти: музикотерапія, танцювальна терапія, психогімнастика, проєктивний малюнок, складання історій, поведінкова корекція, психодрама, НЛП, когнітивна психокорекція.

Мета: сформуванню уявлення про зміст психокорекційної роботи в системі освіти.

Методичні вказівки. Психологічна служба в системі освіти виконує цілий ряд функцій: охороняє і захищає особистість, її права, інтереси і працю; створює умови для безпечного, комфортного творчого життя учнів; надає допомогу і підтримку її учням і вчителям, що потребують її; налагоджує взаємостосунки у колективі, перешкоджає фактам психічного насилля над особистістю; організовує соціально-психологічну і правову консультації для учнів, педагогів, шкільної адміністрації, батьків; вирішує конфліктні ситуації між учнями, школярами і педагогами, учнями і батьками; сприяє здоровому способу життя колективу і кожного його члена. В процесі опанування цієї теми студенти мають засвоїти психологічні методи дослідження закономірностей процесу виховання, розвитку і формування особистості, способів її діяльності в освітній сфері:

практична психологія в початковій, середній загальноосвітній та у вищій школі; практична психологія у позашкільних закладах. Особливу вагу слід звернути на проблеми становлення особистості у навчально-виховному процесі.

Словникова робота: історія психологічної служби в системі освіти, функції психологічної служби в системі освіти, предмет психологічної служби в системі освіти, завдання психологічної служби в системі освіти, закономірності процесу виховання, психолого-педагогічна експертиза готовності дитини до школи, виховний вплив, морально-етичні принципи діяльності практичного психолога в системі освіти.

Питання для самоконтролю:

1. Практична психологія в початковій школі.
2. Практична психологія в середній загальноосвітній школі.
3. Практична психологія у позашкільних закладах.
4. Практична психологія у вищій школі.
5. Діагностика і корекція психологічних девіацій в роботі практичного психолога в системі освіти.
6. Психологічна робота з батьками учнів.
7. Психопрофілактика і просвітницька робота з керівництвом навчальних закладів.

Творчі завдання.

Завдання 1. Спробуйте виразити співчуття і підтримку клієнту в наступній ситуації:

Карині 13 років. Вона живе з мамою і чотирма молодшими братами. Мама підробляє в трьох місцях, щоб заробити достатньо грошей. Карина хоче стати капітаном шкільної команди вболівальників, але у неї немає часу, щоб ходити на репетиції. Після школи вона повинна сидіти з братиками. Карина спитала у вчителя, який відповідає за підготовку капітанів, що їй робити. Учитель дав їй додому відеокасети з навчальним курсом, щоб вона могла практикуватися вдома. На випробуваннях вона зайняла перше місце і була дуже щаслива! Карина забігла до вас на перерві і сказала, що вона набирає команду. Чи можете ви розділити її радість?

Завдання 2. Розробіть план корекції для даного випадку.

Вася А., 10 років. Звернулися мати і вчителька зі скаргою на низьку й нерівномірну успішність дитини. Із розмови з матір'ю стало відомо, що вагітність проходила із загрозою зриву, пологи були стрімкими, дитина народилася в асфіксії. Протягом першого року життя дитина перебувала на обліку в невропатолога, однак усі навички засвоювала своєчасно. Дитина відвідувала дитячий садок й успішно справлялася з програмою, до школи пішла підготовленою. Останнім часом Вася навчається в загальноосвітній школі й відвідує музичні заняття. Вдома він нерідко скаржиться на головний біль, важко засинає. У школі успішність нерівномірна: іноді "забуває" добре відомі йому речі, а іноді успішно справляється зі складним завданням. При патопсихологічному дослідженні хлопчик охоче йде на контакт, прагне досягнень. Працездатність низька, виражена виснажуваність за гіпостенічним типом. Тип сенсомоторики повільний, утруднене формування динамічного стереотипу. Обсяг уваги-низька норма, переключання і розподілення недостатні. Механічне запам'ятовування-в межах норми, стереотипне відтворення недостатнє. Рівень інтелекту відповідає віковій нормі, порушень мислення не виявлено. При виконанні графічних проб спостерігаються недостатність точної координації рухів, утрата окремих деталей зображення, порушення пропорцій фігур. Самооцінка адекватна. Відзначається виражена шкільна тривожність. Рівень домагань дещо занижений, але реакція на успіх і невдачу адекватна.

Теми рефератів.

1. Сучасні методи психокорекції.
2. Арттерапія як метод практичної психокорекції.

3. Особливості застосування психогімнастики у психокорекційній роботі.
4. Методи поведінкової корекції.
5. Психодрама як метод психологічної корекції.
6. Проблеми індивідуальної психокорекції.
7. Проблеми групової психокорекції

Література [2, 3, 8, 14, 17, 19]

Тема 14. Психологічна корекція у медичній галузі

Особливості психокорекційної роботи із важко хворими: дітьми та дорослими. Особливості психокорекційної роботи із персоналом медичного закладу. Психокорекційна робота із родичами хворих. Застосування індивідуальної та групової психокорекції у медичних закладах. Психологічна практика як профілактика та корекція залежної поведінки. Залежна поведінка як наслідок зниження психологічної стійкості. Хімічна залежність (алкоголь, наркотики, ліки, нікотин тощо). Спілкування з молоддю, яка знаходиться в стані алкогольної та наркотичної залежності. Психологічна со-залежність. Акцентована активність (ігроманія, Інтернет-залежність, сексоманія, шопінг-манія тощо). Психологічна практика корекції культової залежності.

Психологічна практика роботи з інвалідами. Психологічні особливості реабілітації людей з особливими потребами. Інвалідність як прояв обмеження життєдіяльності. Сучасний підхід до поняття інвалідність. Співвідношення реабілітації та адаптації. Базова та індивідуальна програма соціально-психологічної реабілітації дорослих і дітей з особливими потребами.

Мета: формування уявлення про особливості психосоціальної роботи в системі охорони здоров'я

Методичні вказівки. Сучасна психологія представлена багатьма напрямками: біхевіоральним, когнітивним, психоаналітичним, гуманістичним та ін. Усі вони мають свою теоретико-концептуальну базу, методологічні принципи роботи та показання для застосування. Засвоєння цих форм роботи дасть можливість свідомо функціонально впроваджувати у вітчизняну медичну практику ефективні методики психологічної допомоги хворим. У ході опанування цієї теми студенти мають чітко засвоїти психологічні особливості колекційної роботи з хворими, реабілітації людей з особливими потребами; психологічної реабілітації різних категорій інвалідів. Для більш глибокого розуміння сутності особливостей психологічної роботи з невиліковно хворими студенти мають актуалізувати власні знання з психології соматично хворої людини. Треба звернути увагу на відмінності психологічного реагування людини на невиліковну хворобу залежно від різних чинників: стать, вік, професія, особливості темпераменту, характер, особливості особистості.

Словникова робота: люди з особливими потребами, інвалід, обмеження життєдіяльності, соціальна інтеграція, соціально-психологічна реабілітація, соціально-психологічна реадaptaція, невиліковно хворий, соматична хвороба.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть особливості психологічної роботи з невиліковно хворими.
2. Психологія соматично хворої людини.
3. Психічне реагування людини на невиліковну хворобу.
4. Клінічне інтерв'ю та психологічні правила його проведення.
5. Розкрийте психологічні аспекти світової епідемії ВІЛ/СНІДу.

Творчі завдання:

Завдання 1. Підготуйте тези наукової статті на тему: «Соціально-психологічна реабілітація дітей-інвалідів».

Завдання 2. Студенти, майбутні практичні психологи, не можуть дійти згоди при розгляді деяких проблем психотерапії. Ознайомтесь з позицією кожного та допоможіть вирішити суперечку. Відповідь обґрунтуйте.

А) Студент 1. У психотерапії, так як і в психологічному консультуванні, існують спеціальні техніки і прийоми роботи практичного психолога. Це такі прийоми: тлумачення сновидінь, аналіз трансферу, психодрама, тренінг релаксації, які є обов'язковими до використання. Якщо психолог ними не користується, то ефекту психотерапія не дасть, а психолог – не психотерапевт. Для здійснення психотерапії слід пройти спеціальну підготовку.

Студент 2. Я з тобою не згоден. Практичний психолог, який здійснює психотерапію, обирає той психотерапевтичний напрям, прийоми і техніки які найбільш адекватні для вирішення психологічної проблеми клієнта, специфіки замовлення. Крім того, вибір психотерапевтичних прийомів залежить і від того, якими з них психолог володіє найкраще.

Б) Студент 1. Для проведення групової психотерапії створюється група з індивідів лише однієї статі, без обмеження віку. Кількість членів групи не обмежується: скільки зголосилося на участь, стільки й утворює групу. Ця група зустрічатиметься 1 раз на місяць по 2 години. Загальна кількість зустрічей не перевищує чотирьох.

Студент 2. Я вважаю, що участь у груповій психотерапії можуть брати лише індивіди 5-45 років. Кількість осіб у групі обмежується. Це 4-16 осіб, залежно від замовлення. Керівник набирає групу відповідно до своїх вподобань та симпатій.

Студент 3. Я не погоджуюся з вами у визначенні тривалості, частоти та кількості зустрічей. Мені здається, що за таких умов, які були вами, ефективність діяльності групи буде низькою.

Завдання 3. Ви - практичний психолог в системі соціальної роботи. До Вас звернувся невиліковно хворий клієнт. Яким чином в вашій роботі вам можуть допомогти:

- Ідей екзистенційної психотерапії Ірвіна Ялома;
- Моделі логотерапії Віктора Франкла;
- Підходи транс-персональної психотерапії Станіслава Гроффа;
- Практики тілесно-орієнтованої терапії Вільгельма Райха.

Теми рефератів:

1. Психологічна реабілітація, її завдання і зміст.
2. Психологічна робота з невиліковно хворими.
3. Психологічна практика як профілактика та корекція залежної поведінки.
4. Психологічна практика корекції культової залежності.
5. Сучасні стратегії забезпечення рівних можливостей для інвалідів.

Тема 15. Психокорекція дитячо-батьківських і сімейних стосунків

Проблема психологічної корекції сімейних стосунків. Сім'я як об'єкт психокорекційного впливу. Методики корекції дитячо-батьківських стосунків та сімейних відносин: "Сімейна фотографія", "Сімейна скульптура", "Сімейна хореографія", "Рольова карткова гра", "Сімейний ритуал", соціальний ритуал, використання поезії, створення аналогічних ситуацій, "Екокарта", "Солом'яна вежа", "Сімейний простір", "Подружня конфронтація", "Сімейна рада", "Батьківський семінар".

Типи сучасних сімей, специфіка сімейних стосунків, особливості та проблеми сімейного виховання. Практична психологія родинних стосунків. Психологія міжособистісної взаємодії в родині. Взаємозумовленість та суперечності родинно-суспільного виховання. Психологічна компетентність як передумова психічного здоров'я членів родини. Роль сім'ї у формуванні внутрішньої картини здоров'я. Заходи профілактичної підготовки та психологічної допомоги з питань сім'ї та шлюбу.

Психологічно благополучна і неблагополучна сім'я. Динаміка сімейно-шлюбних стосунків. Профілі шлюбу, типи сімейно-шлюбних стосунків і їх детермінанти. Концепції і форми руйнування сім'ї.

Психологічна корекція сімейних криз. Психологічна реабілітація жінок та дітей, які потерпіли від насилля. Визначення поняття психологічної реабілітації, її завдання і зміст. Форми психологічної допомоги жертвам насилля.

Мета: сформувати уявлення про специфіку психокорекційної роботи з сім'ями.

Методичні вказівки. З розвитком суспільства відбуваються зміни у структурі сучасної сім'ї та взаємовідносинах між окремими її членами: зменшення стабільності, малодітність, послаблення традиційної ролі батька, трудова зайнятість жінок тощо, що певним чином змінюють взаємини між батьками та дітьми у родині. Значні зміни відбуваються у системі чоловічих та жіночих соціальних ролей у сім'ї стосовно виховання дітей. У ході опанування цієї теми важливо навчитись чітко аналізувати профілі шлюбу, типи сімейно-шлюбних стосунків і їх детермінанти та концепції і форми руйнування сім'ї. Студенти повинні засвоїти поняття психологічно благополучна і неблагополучна сім'я, а також зміст та завдання психологічного забезпечення сімейного консультування: культурно-економічне та соціально-психологічне підґрунтя кризи сім'ї як соціального інституту; типи сучасних сімей, специфіка сімейних стосунків, особливості та проблеми сімейного виховання; методи дослідження подружньої сумісності та соціально-психологічний тренінг підтримки і адаптації членів родини з метою функціонально-рольової погодженості в подружжі. Студенти мають засвоїти види консультативної допомоги сім'ї та основні моделі консультативної допомоги сім'ї.

Словникова робота: психологічно благополучна сім'я, психологічно неблагополучна сім'я, динаміка сімейно-шлюбних стосунків, психологічне підґрунтя кризи сім'ї, типи сучасних сімей, подружня сумісність, адаптованість членів родини, функціонально-рольова погодженість в подружжі, профілі шлюбу, типи сімейно-шлюбних стосунків, форми руйнування сім'ї, жертви насилля, родинне виховання, психологічна компетентність в родинному вихованні, деструктивне виховання, психічне здоров'я членів родини, неповна сім'я.

Питання для самоконтролю:

1. Психологічна практика роботи з родиною.
2. Психологія міжособистісної взаємодії в родині.
3. Психологічна компетентність як передумова психічного здоров'я членів родини.
4. Заходи профілактичної підготовки та психологічної допомоги з питань сім'ї та шлюбу.
5. Психологічно благополучна і неблагополучна сім'я.

6. Динаміка сімейно-шлюбних стосунків.
7. Концепції і форми руйнування сім'ї.
8. Психологічна корекція сімейних криз.
9. Психологічна реабілітація жінок та дітей, які потерпіли від насилля.
10. Форми психологічної допомоги жертвам насилля.

Творчі завдання.

Завдання 1. Розробіть програму комунікативного тренінгу з оптимізації подружньої сумісності. Які методики, техніки та вправи будуть в цьому тренінгу найбільш доречними?

Завдання 2. Підготуйте тези просвітницької лекції на тему: «Національно-культурні традиції сімейного виховання в Україні».

Завдання 3. Дайте відповіді на питання:

- А) Наведіть характеристику страху, як почуття.
- Б) Поясніть різницю між обґрунтованими і необґрунтованими страхами.
- В) Дайте визначення фобії та назвіть симптоми найбільш поширених серед них.
- Г) Назвіть чотири типи тривожних розладів.
- Д) Які ви знаєте психологічні прийоми додання страху клієнта?

Теми рефератів:

1. Психологічна практика роботи з родиною.
2. Психологічна реабілітація жінок-жертв насилля.
3. Попередження побутових та сімейних конфліктів.
4. Психологічна корекція подружніх проблем.
5. Роль сім'ї у формуванні психологічного здоров'я особистості.

Література [1, 22, 36, 37, 43, 45, 49]

МАУП

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Браун Дж., Кристинсен Д. Теория и практика семейной психотерапии – СПб.: Питер, 2001. – 352 с.
2. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: Учебное пособие. – №-е изд., перераб. и доп. – М.: Издат-во «Ось-89», 2005. – 256 с.
3. Введение в музыкотерапию / Г.-Г. Декер-Фойгт. – СПб.: Питер, 2003. – 208 с.
4. Елизаров А.И. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования: Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Ось-89», 2005. – 352 с.
5. Забродин Ю. М. Психология личности и управление человеческими ресурсами. — М., 2002. - 360 с.
6. Заїка В.М. Особливості трансформації людини в ході вирішення життєвої кризи. Методичні матеріали / За ред. Л.Г.Перетятко. Вид.3-е, доп. – Полтава: НПУ ім. В.Г. Короленко, 2006. – 100 с.
7. Куликов Л. В. Психогигиена личности. Вопросы психической устойчивости и психопрофилактики: Учебное пособие. – СПб: Питер, 2004.
8. Осипова А.А. Общая психокоррекция. – М., 2000. – 236 с.
9. Тарабрина Н.В. с соавт. Практическое руководство по психологии посттравматического стресса. Ч. 1. Теория и методы. - М.: Издательство «Когито-Центр, 2007. - 208 с. (Психологический инструментарий).
10. Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навчальний посібник. – Київ: Вища школа, 2006. – 382 с.

Додаткова

11. Александров Е.О. Интегративная психотерапия посттравматического стрессового расстройства / Е.О. Александров. - Новосибирск: Сибпринт, 2005. - 260 с.
12. Берн Э. Транзактный анализ. – М.: Академический Проект; Трикста, 2004. – 192 с. – (Психологические технологии).
13. Лазоренко Б.П. Проблемна молодь: шляхи самоздійснення. – Київ: Педагогічна думка, 2007. – 274 с.
14. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения: Учеб. пособие для вузов - СПб: Речь, 2005. - 445 с.
15. Мэй Р. Искусство психологического консультирования. — М., 2001. — 256 с.
16. Непомнящая Н.И. Психодиагностика личности: Теория и практика: Учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 192 с.
17. Овчарова Р. В. Технологии практического психолога образования. — М., 2000. — 448 с.
18. Первин Л., Джон О. Психология личности: Теория и исследования / Пер. с англ. М.С. Жамкочьян; под ред. В.С. Магуна – М.: Аспект пресс, 2001. – 607 с.
19. Перешеина Н.В., Заостровцева М.Н. Девиантный школьник: Профилактика и коррекция отклонений - М: ТЦ Сфера, 2006 - 192 с.
20. Предупреждение подростковой и юношеской наркомании / Под ред. С.В. Березина, К.С. Лисецкого. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 256 с.
21. Посттравматическое стрессовое расстройство / Под редакцией академика РАМН Т.Б. Дмитриевой. - М.: ГНЦ ССП им. В.П. Сербского, 2005. - 204 с.
22. Зиннер Дж. В поисках хорошей формы" Гештальт-терапия с супружескими парами и семьями. - М.: Независимая фирма "Класс", 2000. - 320 с.
23. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. — СПб.: Питер, 2001.
24. Польштер И., Польштер М. Интегрированная гештальт-терапия. Контуры теории и практики: Пер. с англ. - М.: Независимая фирма “Класс”, 1997. -259 с

25. Проективная психология / Пер. с англ. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 456 с.
26. Психологическая диагностика / Под ред. К.М. Гуревича, Е.М. Борисовой. — М., 2000. - 304 с.
27. Психология здоровья: Учебник для вузов. / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб.: Питер, 2003.
28. Психология личности: Тесты, опросники, методики / Сост.: Н. В. Киршева, Н. В. Рябчикова. – М.: Геликон, 1995.
29. Психолого-педагогічна робота з «дітьми вулиці». — К., 2000.
30. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 2002. – 1024 с.
31. Реабилитация детей-инвалидов. — М., 2001. — 522 с.
32. Рогов Е. И. Психология общения. — М., 2001. — 336 с.
33. Романова Е.С. Графические методы в практической психологии. – СПб.: Речь, 2001. – 416с.
34. Ротштейн В.Г. Посттравматический стрессовый синдром. Руководство по психиатрии: в 2-х т. / Под редакцией А.С. Тиганова. - М.: Медицина, 1999. - Т. 2. - 526 с.
35. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара: Изд. Дом «БАХРАХ – М», 2000. – 234 с.
36. Сатир В. Психотерапия семьи. – «Речь», СПб., 2000.
37. Светлов В. А. Конфликт: модели, решения, менеджмент. – СПб.: Питер, 2005. – 540 с.
38. Сирота Н.А., Ялтонский В.М., Хажилина И.И., Видермап Н.С. — Профилактика наркомании у подростков: от теории к практике. — М., 2001 — 216 с.
39. Сонин В.А. Классики мировой психологии: Биографический энциклопедический словарь / В.А. Сонин, Л.М. Шлионский. – СПб., 2001. – 288 с.
40. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. Перша частина. – Київ: Главник, 2007. – 144 с.
41. Флоренская Т.А. Диалог в практической психологии: Наука о душе. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 208 с.
42. Фрейд А. Психопатологии детства. - М.: Издательский дом NOTA BENE, 2000. – 222 с.
43. Холман А. М. Методы оценки семьи. Инструментарий для понимания и интервенций. — Запорожье, 2000. — 104 с.
44. Франкл В. Человек в поисках смысла. - М.: Наука, 1990. - 376 с.
45. Хорни К. Самоанализ: Психология женщины. Новые пути в психоанализе. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. – 512 с.
46. Хухлаева О. В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции. — М., 2001. — 208 с.
47. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер, 2002. – 608 с.
48. Шаллан И.В. Психометрическое оценивание посттравматического стрессового расстройства // Вісник Харківського державного університету. – ХДУ ім. В.Н. Каразіна. - № 439. - Серія психологія, політологія. Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти – Харків. - 1999. - Ч. 1,2. – С.301-304.
49. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. — М., 2000. — 512 с.
50. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков - 2-е изд. - М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2007 - 336 с.

